

Шимчишин Марія Мирославівна,

професор кафедри теорії та історії світової літератури імені професора В.І. Фесенко
Київського національного лінгвістичного університету, м. Київ, Україна,
доктор філологічних наук

ORCID iD 0000-0003-4980-3296

mshymchyshyn@yahoo.com

DOI: 10.28925/2412-2475.2019.147

**ЯНИЧАРИ ІМПЕРІЇ ХХІ СТОЛІТТЯ:
РОМАН МОХСІНА ХАМІДА «НАЗВАНИЙ ФУНДАМЕНТАЛІСТОМ»**

У статті проаналізовано роман сучасного британсько-пакистанського письменника Мохсіна Хаміда «Названий фундаменталістом». Основна увага зосереджена на політичному та ідеологічному дискурсі твору. Теоретичну базу дослідження становить праця Майкла Гардта та Антоніо Негрі «Імперія», у якій розгорнуто думку про особливості сучасного типу імперії. У статті зіставлена теорія щодо імперії ХХІ ст. і розмисли автора роману. Твір є своєрідною відповіддю-рефлексією на події 9/11 в США, де задекларована думка про те, що порушення комунікативного акту між Сходом і Заходом спричинило бомбардування Світового торгового центру. Мовчання слухача-американця та монолог оповідача-пакистанця оприявнюють у перевернутій перспективі викривлені відносин між імперією та рештою світу. Інший проблемний пласт роману охоплює природу глобального капіталу та його панування у сучасному світі. Через функціонування американської фінансово-аналітичної фірми автор розкриває шляхи поширення принципів та ідеології фінансового капіталізму у світовому масштабі. Детермінантою внутрішньої кризи і подальшого прозріння головного персонажа стають події 9/11, що змушують його по-новому глянути на своє становище та на сквапливе захоплення американською мрією.

Ключові слова: Мохсін Хамід, «Названий фундаменталістом», мусульмани, фундаменталізм, романістика пост-9/11, війна з терором.

Визначення й обґрунтування актуальності проблеми. Трагічні події 9/11 вплинули як на геополітичну ситуацію у світі, так і зайняли окрему нішу в художньому просторі. На відміну від представників медіа (журналістів, телерепортерів та фотографів), які перетворили трагічний день на театралізоване видовищне дійство на очах усього світу, аби максималізувати афект страху й надати бомбардуванням глобального змісту, письменникам знадобився час, щоб знайти сили і способи репрезентації масового вбивства. Річард Грей у вступі до праці «Після падіння. Американська література з часу 9/11» зазначає: «Єдине з чим погодилися усі письменники це те, що їм нічого сказати у відповідь на 9/11. Після терористичних нападів засоби їхнього ремесла видаються абсурдними» [3, 1]. Це нагадує вислів Т. Адорно про те, що «писати поезію після Авшвіцу — блюзнірство». Дон ДеЛіло в есеї «На руїнах майбутнього» (2001) зазначає, що після теракту «письменник прагне зрозуміти, який урок ми почерпнемо для себе із цього дня» [2].

Несподівані атаки найперше вразили тим, що відбулися на території Америки, країни, яка з готовністю воювала на чужих теренах. Крім того, вежі Світового торгового центру були не просто найвищою архітектурною спорудою Мангеттена, а, за словами Ю. Габермаса, у свідомості американців «втілювали економічну могутність США та перспективи на майбутнє» [1, 28]. Для Ж. Дерріди «9/11 не симптомом, а маніфестація автоімунної кризи, що трапилася у системі, яка повинна була передбачити її. Автоімунні умови полягають у спонтанному самознищенні самого захисного механізму, який мав би оберігати організм від зовнішньої агресії» [1, 20].

З часом, після шоку і травми, митці віднайшли слова та форми, аби передати власні спостереження того, що відбулося. Прикметно, що пауза, яка виникла у художній словесності після бомбардування на Мангеттені, дала змогу митцям зайняти критичну дистанцію щодо неї і не піддатися однозначному ідеологічному трактуванню, як це маємо у випадку із більші-

стю масмедійних продуктів. Ю. Габермас зазначає: «Без сумніву, сьогочасний ісламський фундаменталізм слугує обгорткою для політичних мотивів. Точно можна сказати, що ми не повинні недооцінювати політичні мотиви, завуальовані у різних формах релігійного фанатизму» [1, 33]. Оприявлення у красному письменстві терористичних нападів на Світовий торговий центр у Нью-Йорку сприяє їх вилученню з минулого й актуалізації в теперішньому. Жак Дерріда зазначав, що «рана залишається відкритою через наш страх перед майбутнім, а не лише перед минулим» [1, 92]. Жодне дослідження чи фікційна розповідь не можуть адекватно з допомогою моральних або раціональних міркувань витлумачити подію, що трапилася у вересні 2001 року. Однак цей факт не знеохочує філософів, істориків та митців рефлексувати над тим, що відбулося. Окрім меморіалізації вересневої трагедії, художня література створює та підтримує афект страху перед майбутніми ймовірними терористичними загрозами із мусульманського світу. І це передчуття страху має таку ж об'єднавчу силу, як і скорбота за загиблими та потерпілими.

Події 9/11 змальовані не лише у творчості таких американських письменників, як Лин Шварцц «Напис на стіні» (2005), Дж. Фойер «Страшенно голосно і неймовірно близько» (2005), Дон ДеЛіло «Людина, яка падає» (2007), Клер Мессад «Діти імператора» (2006), але і за межами США: Іен Бенкс «Мертвий етер» (2002), Мартін Еміс «Останні дні Муххамеда Атти» (2006), Н.М. Накві «Домашній хлопець» (2009), Фредерік Бербеде «Windows on the World» (2004). Митці задумуються над становищем людини після вересневих подій, над екзистенційним поворотом, спровокованим терористичним нападом, над його причинами і природою, над тим, яким є сучасний світ і чому в ньому так багато агресії і нетерпимості. Важливо, що загальний модус письма про 9/11 ні не звинувачувальний, ні не виправдувальний, а радше рефлексивний зі значним відсотком розгубленості. Неоднозначність, властива сьогочасному світу літератури, найкраще пасує для вербалізації досвіду вересневих подій. Відсутність намагання укласти те, що трапилося, у якусь логічну модель, пояснити й осягнути трагедію заміщена безкінечним роздумуванням над тим, яка наша сучасність і людина у ній, безкінечним зануренням у власну самість і все більшим відчуженням від навколишньої дійсності. Це перехід від модусу пояснення чи звинувачення до неунікного розкриття і визнання прірви, що утворилася між різними частинами світу, між тими, хто має владу, і залежними від них.

Подія, означена політичним дискурсом США як 9/11, стала демонстрацією того, що, по-перше, поляризація світу існує, а по-друге, що її використовують для досягнення політичних та економічних цілей. Очевидно, що панівні у XX ст. студії ідентичності, які намагалися подолати дихотомію «ми / вони», окрім констатації факту поділу світу і його увиразнення, не запропонували шляхів виходу зі стану бінарності. Сьогодні цивілізаційне протистояння пропонують (зокрема, Ю. Габермас) подолати з допомогою емпатії та емоційного занурення у світ Іншого. Така настанова збігається з афективним поворотом. Доводиться констатувати зміну парадигми, а саме — від постмодерного згасання афекту (про що писав Ф. Джеймісон) до його відновлення.

Мета і завдання цієї статті полягають у виділенні способів увиразнення контрдискурсу до традиційного осмислення трагедії 9/11 та її причин, що наративізовані у творі британсько-пакистанського письменника Мохсіна Хаміда.

Виклад основного матеріалу. Роман «Названий фундаменталістом» це не спроба змалювати густими фарбами драматичність подій 9/11, жажіття того, що трапилося, масштаби невинно вбитих і руйнування, а намагання осягнути причини, мотиви і підстави тієї трагічної сторінки в історії США, відслонити завісу у світ, з якого походили терористи і який зведений до стереотипного зображення на телеекрані. Оповідач роману, молодий економіст із Пакистану Чангез, не виправдовує дії терористів, а під час розмови у затишному кафе у Лагорі з так і невідомим читачам американцем нанизує на вервечку намистини свого життя і дає особисте пояснення вересневої трагедії. У вишуканому оповідному модусі, що поєднує опис смакування найрізноманітніших східних наїдків і напоїв та долі головного персонажа, оповідач підводить співрозмовника до думки, чому трапилося лихо і яка американська складова у масовому вбивстві у Нью-Йорку. Зі східною чутливістю і орнаментальним плетінням слів, він розкриває процес наростання в ньому, а ширше і на східних теренах загалом, бунту проти грубого і часто безпідставного втручання США у простір, який вони ніколи не розуміли і не намагалися зрозуміти. Через смак східних ласощів Чангез прагне показати слухачеві зі США смак Сходу, відтінки, барви, тони і напівтони краю, який однобоко сприймається значною частиною Заходу. Крім того, щедра гостина, що її організував пакистанець для американця, це своєрідний бенкет перед смертю. Адже від початку зустрічі Чангез свідомий того, що спів-

розмовник має завдання вбити його: «...тепер замовимо десерт, маленький рисовий пудинг зі шматочками мигдалю і кардамону, прекрасні солодощі для нашого вечора, який невблаганно добігає кінця. Такі ласощі тобі не дуже смакують, але я наполягаю, щоб ти скоштував хоча б трішки. Зрештою кажуть, що солдат у твоїй країні посилають у бій і дають перед тим шоколад, отож ти теж підсолоди свій язик, щоб найкривавіше завдання не було надто відразливим для тебе» [4, 138]. Споживання розмаїтих східних страв і оповідь наратора відбуваються одночасно, тобто Схід і Пакистан зокрема розкриваються перед чужинцем через смак та слух. Прикметно, що співбесідник позбавлений голосу і читачі дізнаються про його реакції через зауваження Чангеца. З одного боку, це нагадує сповідальний модус, коли священник лише уважно слухає сповідника і зрештою дає покуту. Однак відсутній у романі важливий елемент каяття позбавляє його конфесійного режиму. З другого, Чангез звинувачує США у причинах трагедії у Нью-Йорку, тобто його оповідь набуває модусу вироку. Відсутність діалогу між пакистанцем та американцем імплікує відносини між Сходом і Заходом, яким властива монологічність.

У романі йдеться, власне, не про подію 9/11, а про прозоріння головного персонажа після неї, про його повернення до Пакистану в тривожні часи, про його усвідомлення всюдисущого панування глобального капіталу і доміантної ролі США на світовій мапі. Маємо пряме визначення США як сучасного типу імперії, яка діє не лише за допомогою військового арсеналу, а передусім економічного і культурного. У цьому контексті варто згадати працю Майкла Гардта та Антоніо Негрі «Імперія» (2000). У ній автори визначають тип сучасної імперії, що відрізняється від своїх попередниць. Її іманентна ознака — це відсутність кордонів. Імперський режим охоплює увесь простір, тобто панує над усім «цивілізованим» світом. Жодні територіальні кордони не обмежують влади імперії. Друге, імперія презентує себе не в історичному модусі, тобто не як історичне утворення, що склалося завдяки поступовим завоюванням, а радше як устрій, що ефективно підважує історію і, отже, фіксує сучасний стан як перманентний і незворушний. Таким чином, сучасна імперія існує поза режимом історії та поза часовими межами. Третє, імперія не лише управляє територіями та населенням, але, власне, формує світ. Об'єктом її влади є соціальне життя, і звідси вона представляє парадигматичну форму біовлади. «І нарешті, хоча на практиці імперія постійно потопає в крові, ідея імперії полягає

в досягненні миру — постійного і загального миру поза межами історії» [5, XV]. У наступній після «Імперії» праці — «Плюральність: війна і демократія в епоху імперії» [6] — автори підтверджують думку про те, що для сьогочасного глобального світу властивий новий тип імперії й імперськості (не традиційного імперіалізму). Сьогодні маємо «мережеву владу», нову форму володарювання, що охоплює «базові елементи, або вузли, панівні нації-держави разом із наднаціональними інституціями, великими капіталістичними корпораціями та іншими силами» [6, XII]. Зважаючи на зауваження дослідників про те, що США сьогодні не існує у форматі модерного розуміння імперії, тобто як держава, що силою поширює свою владу на інші території, а натомість мусить співпрацювати з іншими гравцями, щоб утворювати мережі для експансії своїх інтересів, розглянемо тип імперії, презентований М. Хамідом. Логіка розвитку оповіді Чангеца поступово увиразнює ті ознаки США, що дають підстави вважати їх сучасною імперією, з поширенням власних економічних інтересів і власного фінансового управління. Мережеві структури, що утворюються в умовах сучасної імперськості, головним чином засновані на американському бізнесі.

Під час першої вечірки після прийняття на роботу в одну з найпрестижніших та найбагатших компаній «Андервуд Семсон» оповідач дивиться на своїх колег і раптом усвідомлює їхню зоднаковість, не зважаючи на колір шкіри чи стать: «Усі ми були неймовірно різні... і разом з тим — ні: усі ми, і Шерман також, були випускниками елітних університетів — Гарварду, Принстону, Стенфорду чи Йелю; ми випромінювали самовдоволення; і жоден із нас не був низьким на зріст чи з надмірною вагою» [4, 38]. Чангез розуміє, що після тривалого вишколу та промивання мізків у престижних закладах молоді люди насправді виглядають наче солдати невидимої фінансової імперії. Їхні вчинки, манера спілкування, поведінка, одяг і навіть уподобання не мають індивідуальності. Для фінансових аналітиків, які працюють в «Андервуд Семсон», головне — вирахувати прибутковість компаній-замовників та шляхи підвищення дохідності клієнтів. Під час оцінки кабельного оператора зв'язку, бізнес якого занепадав, Чангез раптом звернув увагу на працівників, які не один десяток років прослужили у компанії. Фінансист усвідомлює, що після рішень, які він і його колеги запропонують, ці люди залишаться без роботи. Співчуття і жаль охоплюють його, але колега Вайнрайт застерігає, що не треба піддаватися емоціям, адже це лише створює проблеми. І таки справді у процесі фінансового

аналізу Чангез зрідка задумувався над долею тих, кого закони ринку і конкуренції викинули на вулицю, і це допомогло йому стати найкращим серед своїх колег. Емоційна нечутливість до людської компоненти в економічному світі становить основу американського бізнесу, і крок за кроком поширюється на інші країни. У романі головний персонаж отримує завдання оцінювати закордонні компанії і відповідно встановлювати американські стандарти. Емоційна відстороненість стає його принципом не лише в діловому житті, а й в особистому. Він намагається відмежуватися від «світу, що розпадається» [4, 93], не покидати зону комфорту, яку створив для себе.

Щира готовність Чангеза асимілюватися в американське суспільство оприявнюється у задоволенні від того, що після чотирьох із половиною років життя у Нью-Йорку туристи приймали його за містянина і запитували, як пройти до свого місця призначення; у закордонних відрядженнях він завжди казав, що походить з Нью-Йорка. Примітні також відносини з дівчиною Ерікою, яка сильно переживає смерть коханого Кріса. Під час сексу Чангез пропонує їй уявити замість нього колишнього хлопця. *«Здавалося, що під дією чарів ми перемістилися у світ, де я був Крісом і вона була з Крісом, і ми кохалися з такою фізичною насолодою, якої до цього не знали. Її тіло вже більше не відкидало мене; я помітив її заплющені очі, і її заплющені очі бачили його»* [4, 105]. Однак палке і непідробне бажання Чангеза розчинитися у кольоровій палітрі американського суспільства зазнає переоцінки після нападів на Світовий торговий центр. Американська мрія молодого пакистанця розбивається об активізовану чутливість до чужинців.

Чангез відчуває свою причетність до того, що відбувається не в Америці, а в його рідному краї. Він не тужить за тими, хто загинув під час терористичного акту, а вболіває за долю землі, що його породила. *«Я повернувся додому з Нью-Джерсі далеко за північ і перемикав канали, щоб знайти якусь легку і заспокійливу комедію, коли раптом натрапив на новини, де американські солдати, схожі на чорних привидів, висаджувалися в Афганістані з метою, як зазначалося, ліквідувати командний пост Талібану. Моя реакція здивувала мене; Афганістан — сусід Пакистану, наш друг, і також мусульманська країна, і те, що виглядало як початок захоплення сусідньої держави, викликало у мене глибоке обурення»* [4, 99–100]. Оповідач потроху вникає в події, що відбуваються на Сході, хоча спочатку намагався триматися осторонь.

Раптово світ змінюється навколо нього. Чангез дізнається про брутальні обшуки у мечетях, помешканнях мусульман, про необгрунтовані арешти та допити, про те, що мусульмани почали зазнавати утисків у діловому світі, їх безпідставно звільняють з роботи чи не хочуть наймати взагалі. Молодий фінансист переживає за своє місце в успішній компанії. Його досвід, знання, цілеспрямованість і професійність перебувають під загрозою через приналежність до колективності, яка уособлює небезпеку для американського суспільства. Він втішає себе тим, що усе це не стосується його, успішного випускника Принстону із річним доходом у вісімдесят тисяч доларів. Пелена омани починає спадати з його очей, бо усе, що відбувається навколо, порушує сконструйований ним мікросвіт. Хоча Чангез багато вдягається, розкішно живе і не належить до класу бідних мігрантів, навколишні люди ідентифікують його найперше як араба й отже як загрозу їхньому спокою.

Сформований образ мусульман-арабів як небезпечних для американського суспільства дає право звичайному білому обивателю пробити шини автомобіля Чангеза чи обізвати його образливими словами. В офісі ситуація теж напружена, хоча співробітники і розуміють, що їхній колега не має нічого спільного із Талібаном, але тотальна заангажованість населення у режим небезпеки і спровокований руйнуванням веж афект страху роблять свою справу. Усі поводяться підкреслено стримано і ввічливо із вихідцем із Пакистану. Незадоволення, страх і відчуття небезпеки породжують агресію щодо тих, хто означений владним дискурсом, як ті, хто причетні до негараздів. Як зазначає Брайєн Массумі [8], афект страху, породжений вересневими нападами, спричинив атмосферу, коли реальна загроза та ймовірна злилися у свідомості населення в одне ціле. *«Кожна загроза має свою специфіку і призводить до запобіжних заходів із відповідним їй рівнем специфіки... Вони (заходи — М. Ш.) завжди виправдані, навіть якщо інформація не зовсім точна і жодної реальної загрози нема»* [8, 59]. Відповідно й образи реальних терористів поширилися на всіх представників їхньої релігійної та національної спільноти. Режим страху від ймовірного продовження терористичних нападів охоплює все населення та викликає настороженість до людей з арабського світу. Так, коли Чангез одягав білу куртку, на це ніхто не звертав уваги в космополітичному Нью-Йорку. Проте після терористичних нападів усе змінилося: *«Прапор твоєї країни захопив Нью-Йорк після атак; він був усюди... Вони (прапори —*

М. Ш.) *наче стверджували: Ми — Америка, не Нью-Йорк, що, на мою думку, означає децю відмінне, — наймогутніша цивілізація світу усіх часів; ви посміли образити нас; бійтеся нашого гніву»* [4, 79]. Безпідставні підозри щоразу трапляються у житті пакистанця, який майже повірив, що знайшов своє місце в багатолюдному й розмаїтому місті Великого Яблука. Крім того, раптом він розуміє, що якась глибоко замаскована частина його ества радіє із того, «що хтось зумів поставити Америку на коліна» [4, 73].

У кризовий момент, після 9/11, Чангез вирішує відвідати родину в Лагорі. У батьківському домі він починає критично оцінювати своє життя у США. І раптом те, що на чужині здавалося йому раєм і здійсненням його американської мрії, отримує інше поцінування на батьківщині. Найперше він усвідомлює свою набуту американськість і відчуженість від рідного локусу. «Я змінився. Я розглядав усе довкола очима чужинця, і не просто чужинця, а того особливого типу титулованого і бездушного американця, якого мені доводилося зустрічати в університетських аудиторіях чи елітних офісах» [4, 124]. Споглядання вишуканих старовинних килимів, монгольського живопису та багатой бібліотеки у домі батька примушує Чангеза задуматися над тим, як трапилось так, що усе це не вберегло його від асиміляції в західному світі, як трапилось так, що він забув свою історію і загнав у кут пакистанську самість, щоб досягти успіху в діловому оточенні, багато одягатися та вечеряти в дорогих ресторанах. У гонитві за цінностями американського суспільства, за прагненням відповідати його стандартам він загубив себе, загубив смак життя і смак їжі рідного Пакистану.

Повернення додому — це ініціація персонажа, повернення до себе, до розуміння того, що він втратив більше, аніж здобув. Крім того, оповідач відчуває, наскільки різні світи — Пакистан та США: говорити про Нью-Йорк, про успіх у компанії, про першу закоханість удома, коли поруч іде війна, зовсім не випадає. Відчуття небезпеки пронизує Лагор, і Чангезу жаль, що у такий критичний момент він відсиджувався у безпечному просторі Нью-Йорка, що не переживав страх разом зі своїми співвітчизниками. Закони бізнесу витіснили у ньому природну чутливість до горя, біди, нещастя і бідності. Він зауважує, що і більшість американців не розуміє горя тих, на чій території приходять їхні солдати. Оповідач звертається до співрозмовника-американця: «Але це, напевно, звучить дивно для тебе, бо ти походиш із країни, що не пам'ятає, коли воювала на своїй території» [4, 127]. Наратор часто зазначає, що військо-

вих дій на території США давно не було, але це не докір, а радше натяк на те, що Америка втратила чутливість до болю і нещастя, вона, як і головний персонаж, створила зону комфорту, і чужа біда не промовляє до неї.

У романі маємо відкритий натяк на причини трагедії 9/11, тобто відсутність чутливості до страждання, панування безглуздої риторики; США ніколи не вникали у наслідки своїх дій на Сході, не зауважували сплюндрованих людських доль, земель і місцевих колоритів. Вересневі події — наслідок політики США протягом довгих років — покликани примусити американців відчути, що насправді означає масове вбивство і безцеремонне втручання, погано замасковані за політичними лозунгами. Події 9/11 — це відповідь на багаторічну експансію Америки у мусульманські країни, на упосліджене ставлення до культур, економік і буття колективностей східного регіону, це, словом, відповідь імперії. «Цікаво, як трапилось так, що Америка наробила стільки хаосу у світі, — наприклад, дирижує війною в Афганістані, виправдовує завоювання слабших країн сильними, як-от, Пакистану Індією, — і при цьому без жодних наслідків на території самої Америки» [4, 131]. Корисливість і егоїстичність американської політичної стратегії оповідач розкриває і в момент протистояння між Пакистаном та Індією. Американські військові бази були розміщені на території Пакистану для проведення афганської компанії, але США і слова не замовили за Пакистан, коли настала загроза з боку Індії, хоча «Америка могла відзначити, що напад на Пакистан це напад на її союзника» [4, 143].

Чангез, як фінансовий аналітик, розуміє, що занепад його колись могутнього і славетного краю, родини, яка у минулому належала до багатого класу, а зараз злидарює, не в останню чергу спричинено і режимом пізнього капіталізму, пануванням великих корпорацій та владою глобального капіталу. Як зазначають автори праці «Імперія»: «Втрата незалежності націями-державами і їхня нездатність регулювати економіку та культуру є фактично першою і головною ознакою приходу Імперії» [4, XII]. З гіркотою і жалем пакистанець зізнається: «Бо ми ж не завжди були обтяжені боргами, не завжди залежали від допомоги з-за кордону; в наших історіях ми не змальовані як божевільні і зубожілі радикали, яких ви бачите зі своїх телеекранів, але як пророки і поети і — так — царі-завойовники. Ми збудували Королівську мечеть і Сади Шалімара у цьому місті, і ми збудували форт Лагор із могутніми стінами і пандусами для проходу бойових слонів. І все це ми завершили тоді, коли твоя країна

складалася з якихось тринадцяти колоній, що гризли узбережжя континенту» [4, 102]. Його занедбаний через бідність родини батьківський маєток стає прямою антитезою розквіту американського світу. Корпорація «Андервуд Семсон», в якій працює Чангез, — зменшений варіант того, що великі американські монополії роблять у світовому масштабі: виживають національні компанії, не турбуючись про мільйони безробітних, про конкретні національні інтереси інших держав. Чангез один із воїнів невидимої армії американського бізнесу, що, на кшталт американської регулярної армії, обладнана за останнім словом, зосереджена «на сутностях» (тобто зиску) й упевнено вривається в національні економіки. Акумуляція капіталу шляхом доведення до бідності слабших країн становить головну стратегію сучасної імперії. Девід Гарві у праці «Новий імперіалізм» наголошує: «Регіональні кризи і локальні девальвації є головними засобами, з допомогою яких капіталізм безнастанно створює власних “інших” для того, щоб жититися з них. Фінансові кризи у Східній та Південно-Східній Азії упродовж 1997–8 років класичний приклад цього» [7, 151].

По приїзді у Нью-Йорк Чангез тут же відчуває перемену в ставленні навколишніх людей до себе чи то в метро, чи то в офісі, через те що носить бороду. Його друг настійливо радить йому поголитися, але пакистанець вперто не відступає. Внутрішня криза головного персонажа поглиблюється, що стає очевидним для працівників компанії. Аби якось допомогти найкращому аналітику компанії, бос відправляє його у Валпараїсо (Чилі) для оцінки бізнесу одного книговидавця.

Успішні американські аналітики почувають-ся впевненими у будь-якому куточку світу, бо свідомі того, що світ живе за їхніми економічними моделями і законами. Так і в Південній Америці, коли похилого віку книговидавець сумно запитує, що сучасні фінансові аналітики знають про книжки, то начальник Чангега без жодного зніяковіння відповідає, що спеціалізувався у медіаіндустрії і оцінив дюжину видавництва за останні двадцять років. «То це фінанси, — зауважив Хуан-Батист. — Я ж запитав Вас, що Ви знаєте про книжки» [4, 142]. Таке зауваження не спантеличило впевненого економіста і не підважило його упевненість. У цей момент чутливість і східний такт Чангега вилилися у своєрідний крик душі: «Дядько мого батька був поетом... Його добре знали у Пенджабі. Книжки люблять у моїй родині» [4, 142]. Зустріч із книговидавцем увиразнює роздвоєність молодого пакистанця: з одного боку, він сухий аналітик, нечутливий до жодних сенти-

ментів, а з другого, — відчуває духовну близькість із старим Хуан-Батистом, який не стільки дбає про успіх і прибуток видавничої справи, як просто залюблений у книжки.

Внутрішні пошуки, роздвоєність та «крихка ідентичність» персонажа, спровоковані й розворохоблені подіями 9/11, зрештою отримують розв'язку. Одного дня під час у обід у ресторані спостережливий Хуан-Батист запитав у Чангега, чи не шкода йому руйнувати життя інших людей, адже їх просто викидають на вулицю після аналітичних висновків «Андервуд Семсон». На що хлопець відповідає, що насправді вони не цікавляться, яка доля компанії після оцінки. І тут старий чилієць розповів йому про яничар, хлопчиків-християн, «яких захоплювали оттомани і тренували як солдатів мусульманської армії, на той час найбільшої армії світу. Вони були надзвичайно жорстокі і безоглядно віддані: вони винищували власні краї, і отже, їм нікуди було повертатися» [4, 151]. Маємо тут експліцитне порівняння Оттоманської імперії та США: лише перша захоплювала військовою силою, а друга і військовою, і економічною. І коли на початку роману оповідач описував однаковість всіх службовців компанії «Андервуд Семсон», наче натякаючи на них, як на солдат, вишколених у престижних університетах, то прикінцева історія Хуана-Батиста лише увиразнює думку про США як економічну імперію, що посилає своїх підлеглих по всьому світу для виконання місії. Але якщо яничар набирав у ранньому віці, щоб ті не пам'ятали свого минулого і легко переймали мусульманські цінності, то сьогодні задля матеріальних благ і комфорту навіть уже сформовані молоді люди готові служити американській ідеї. Чангез, будучи емоційно чутливим (про що не раз відзначає оповідач), зрозумів надто прозорий натяк старого книговидавця — він став яничаром імперії: «Звичайно, не було сумніву, я — сучасний яничар, слуга американської імперії у той час, коли вона захоплює країну, що споріднена з моєю вірою, і навіть, можливо, підштовхує до війни мій край» [4, 152]. Отож він став перед вибором, чи підтримувати далі свою набуту ідентичність успішного аналітика імперії, чи повернутися до родини і пакистанської самості.

Зрештою, критично оцінивши ситуацію і внутрішній стан, Чангез вирішує відмовитися від комфорту й стабільності, які забезпечила йому американська компанія. Оцінюючи власний минулий досвід, він відкрито заявляє своєму співрозмовнику: «...мені ніколи не подобалося те, як поводилася Америка у світі; постійне втручання вашої країни у внутрішні справи

інших нестерпне. В'єтнам, Корея, Тайванська протока, Середній Схід і тепер Афганістан: в усіх масштабних конфліктах і зіткненнях, що відбувалися у моїй рідній Азії, Америка відіграла основну роль» [4, 156]. І йому, як фінансисту, зрозуміло, що в усіх цих конфліктах найперше йшлося про економічний зиск. Імперія не шкодує невинних життів, щоб досягти своєї мети. Проте, аби зрозуміти це, Чангезові довелося стати солдатом американської економічної армії. Бідність та зубожіння підкорених, як зазначає Д. Гарві [7], є основними джерелами збагачення імперії й акумуляції капіталу.

Осмилення трагедії 9/11 нерозривно пов'язане з її причинами — одна з основних думок роману М. Хаміда. Причому пошуки причин не означають виправдання скоєної події. Ж. Дерріда зазначав, що, оголосивши війну тероризму, Америка повернула війну проти себе самої [дет. див. 1]. Філософ підкреслює, що потрібно роздумувати як над наслідками, так і над причинами бомбардувань Світового торгового центру. Те, що трапилося «є відповіддю на державний тероризм США та їхніх союзників... Сполучені Штати Америки, Ізраїль та інші багаті нації, а також колоніальні та імперські держави запламовані практикою державницького тероризму і, отже, за своєю суттю більші терористи, аніж ті, жертвами яких вони стали» [1, 107]. Таким чином, Дерріда вважає, що напади на Світовий торговий центр та Пентагон стали результатом агресивної політики США, їх безцеремонного втручання у внутрішні справи інших країн.

Висновок. Роман Мохсіна Хаміда «Названий фундаменталістом» — ще одна спроба зрозуміти, чому трапилися вересневі події. Через голос і монолог молодого пакистанця автор підводить слухача до думки, що 9/11 — це відповідь імперії, яка ефективною риторикою вмilo виправдовувала масові вбивства і руйнування цілих країн. Щире зізнання Чангеза уособлює позицію тих, хто вирішив нагадати імперії, що не все проходить безслідно. Автор

залишає відкритим фінал роману, адже протягом оповіді пакистанець розуміє, що перед ним сидить агент, якого прислали для того, щоб ліквідувати «фундаменталіста». Уже під час останньої сцени молодий чоловік бачить, що американець засунув руку, аби витягти пістолет, але чи вистрелив він і виконав місію залишається невідомим. Оповідь Чангеза пропонує ймовірні шляхи налагодження того, що Ю. Габермас назвав «порушенням комунікативним актом між Сходом і Заходом» [1, 35]. Рефлексія Чангеза уособлює вербалізацію досвіду тих, хто у західній традиції означений як терорист, радикал чи фундаменталіст. В його скорботному і меланхолійному роздумі прописані не лише образа та її причини, а й спонука до перегляду політики Заходу та США щодо країн східного регіону. Як зазначає Ю. Габермас, успішність комунікативного акту залежить від готовності учасників діалогу виконувати роль як мовця, так і слухача. Занурення в перспективу бачення Іншого становить запоруку ефективного «злиття горизонтів» (Габермас).

Окрім викривлення діалогу між Сходом і Заходом у сенсі порушення ролей комунікативного акту, маємо і не менш важливу економічну складову. Капіталістична модель збагачення і накопичення капіталу шляхом знедолення тих, хто не має доступу до влади, зазнала серйозної кризи наприкінці ХХ ст. При цьому відбувається це не лише на рівні міжнародних, а й у межах національних економік. Зникнення середнього класу, прірва між багатими і бідними спричинюють накопичення агресії та образи в останніх. Більше того, під так званім «зіткненням цивілізацій» часто приховуються справжні мотиви, а саме отримання доступу до матеріальних благ та природних ресурсів (найперше нафти). За спекуляціями на культурній розмаїтості чи відмінності не рідко маємо прагнення до збагачення. Ліквідація економічного зубожіння є одним із ефективних способів налагодження порушеного комунікативного акту.

ДЖЕРЕЛА

1. Borradori, G. (Ed.) (2003). *Philosophy in a Time of Terror: Dialogues with Jurgen Habermas and Jacques Derrida*. — Chicago: Chicago University Press.
2. DeLillo, D. (2001, December). In the Ruins of the Future. *Harper's Magazine*. <https://harpers.org/archive/2001/12/in-the-ruins-of-the-future>.
3. Gray, R. (2011). *After the Fall. American Literature since 9\11*. — Wiley-Blackwell.
4. Hamid, M. (2008). *The Reluctant Fundamentalist*. — Boston, New York: A Mariner Book.
5. Hardt, M., Negri, Ant. (2000). *Empire*. — Harvard University Press.
6. Hardt, M., Negri, Ant. (2005). *Multitudes: War and Democracy in the Age of Empire*. — Penguin Books.
7. Harvey, D. (2003). *The New Imperialism*. — Oxford University Press.
8. Massumi, Br. (2010). *The Political Ontology of Threat* \\ In Melissa Gregg, Gregory J. Seigworth, Sara Ahmed (Eds.). *The Affect Theory Reader* (pp. 52–70). — Duke University Press.

Mariya Shymchyshyn,

Dr of Philology,

Professor of the Department of Theory and History of World Literature named after Professor V. I Fesenko, Kyiv National Linguistic University
Kyiv, Ukraine

ORCID iD 0000-0003-4980-3296

mshymchyshyn@yahoo.com

THE JANISSARIES OF THE 20th CENTURY: MOHSIN HAMID'S NOVEL RELUCTANT FUNDAMENTALIST

The article deals with Mohsin Hamid's novel "The Reluctant Fundamentalist" (2008), a reflection on the events of 9/11 in New York. The 9/11 terrorist attack influenced not only the US but the whole world community. Unlike TV reporters, journalists, and photographers, writers were disoriented in finding words and forms after the fall. It took them time to reconsider the event and choose narrative strategies for presenting their versions of the tragedy. The novels about 9/11 are neither the justification of what had happened nor the explanation of it. The writers try to reflect on the nature of the world today, the existential crisis, the reasons for overwhelming aggression and hate that dominate relationships between people of different skin colors or religious beliefs. Ambiguity as the immanent feature of postmodernist writings besseems for the description of a perplexed condition after the tragedy.

The novel "The Reluctant Fundamentalist" is a monologue of a young Pakistani told to an American stranger in a café in Lahore. Born in Pakistan, educated at Princeton, and the best former employee in a New York firm "Underwood Samson", that "focuses on the fundamentals", Changez quietly discloses his revelation after 9/11. On the one hand, the narrative reminds a confession as the listener is silently listening, and readers know about his reactions from the protagonist's remarks. But there is no penitence in his confession. On the other hand, it is the explanation from Muslims who were silenced and blamed as terrorists and fundamentalists. It is also a deconstruction of the dominant American official discourse of the 9/11 attack. The novel is a counternarrative to stereotypes of Islam and Muslims. Step by step Changez discloses that US political and economic power, gained by the dispossession of weaker nations and states, contributed to the 9/11 events. The author of the article draws parallels between the novel and recent scholarship on new imperialism and the global economy. In particular, works by Michael Hardt and Antonio Negri "Empire" and "Multitudes: War and Democracy in the Age of Empire". They argue that the modern type of militarist empire disappeared and a new empire which is a blend of technology, economics, and globalization emerged. The primary symptom of the coming of Empire is the declining sovereignty of nation-states and their inability to regulate economic and cultural exchange. The next point is that the new Empire does not rely on fixed boundaries and barriers. It incorporates the entire global world. Through his story, Changez explicitly demonstrates that the US is this new type of Empire. His job as a financial analyst in a valuation company allows him to understand how economic interests define the domestic and international politics.

After 9/11 protagonist's American dream is broken and his world changed. He returns to Pakistan and sees how poor and miserable is his country. Changez constantly compares his disposed native land and prosperous American life. The author of the article compares this narrative segment with the recent interpretation of Jurgen Habermas nowadays Islamic fundamentalism. Habermas states the globalization of markets and expansion of foreign direct investments caused the split of the world into winner and loser countries. In this context, the USA appears as an insult to the self-confidence of the Arab world. This is, according to Habermas, one of the factors that distorted the communicative act between East and West. Changez's monologue is a vivid illustration of this situation.

The identity crisis of the protagonist is resolved during his staying in Valparaiso. There he met the old man who told him about the janissaries. In the end, Changez understands that he is a modern-day janissary. He returns to Lahore and became a university lecturer. His main mission was to advocate a disengagement of Pakistan from the US influence. It is concluded in the article that the successful dialogue between East and West depends on the widening of their original perspectives and a "fusion of horizons" (Habermas). Changez's monologue is an attempt to introduce the Islamic perspective that has been mostly neglected in the western discourse.

Key words: Hamid, *The Reluctant Fundamentalist*, Muslims, fundamentalism, post-9/11 fiction, War on Terror.